

Антипенко В.Ф. *, Антипенко А.В. **

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИОКРЕМЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ ТЕРОРИЗМУ ЯК НАПРЯМУ НАУКИ КРИМІНОЛОГІЯ

У статті через визначення специфічних методів кримінологічної науки і специфічного предмету обґрунтовується наявність підстав для виокремлення напрямку науки кримінології – міжнародної кримінології тероризму.

В статье с помощью определения специфических методов криминологической науки и специфического предмета обосновывается наличие оснований для выделения направления науки криминологии – международной криминологии терроризма.

In the article by determination of specific methods of criminology science and specific object the presence of grounds is grounded for the selection of direction of science to criminology – international criminology of terrorism.

Динаміка перетворень тероризму і їх зміст складають феномен, що пов'язаний з надзвичайною небезпечністю цього міжнародного злочину, його практичною невразливістю і маловитратністю. До цього слід додати феноменальне поширення соціальної бази тероризму, його питомого середовища.

Отже виникає питання, чи в змозі традиційна кримінологія, яка сформована на базі внутрішнього кримінального права і яка в основному слугує вирішенню завдань по забезпеченню його дієвості, повною мірою дослідити генезис і причинність такого неординарного міжнародного за своєю сутністю злочину як тероризм?

Відповідь на це запитання існує. Її можна віднайти, якщо вийти за межі традиційної методології кримінологічної науки. Відповідь полягає в розробці первинних чинників криміногенності, що йдуть від глобалізації і системної кризи світогосподарства, яка супроводжує її негативні чинники. Це утворює особливу методологію і науковий інструментарій, які слід «адаптувати» до кримінології.

Попередні авторські дослідження [1] дають підґрунтя вважати, що для пізнання тероризму з метою розв'язання глобального терористичного конфлікту кримінологія змушена виходити за межі традиційної методології і наукового інструментарію. Предмет її дослідження лежить у дещо іншій площині, ніж та, що притаманна кримінальній злочинності, у тому числі й транснаціональній.

Наукову аргументацію щодо міжнародної кримінології тероризму доцільно формувати на основі положень авторської конфліктологічної концепції тероризму як злочинного соціально-правового явища, що уособлює конфлікт глобальних протиборчих сторін [2].

Отримані результати передбачається опрацьовувати за критеріями кримінологічної науки з метою формування базового висновку про наявність підстав для виокремлення специфічного напрямку у кримінології – міжнародної кримінології тероризму.

* доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету

** студентка 4 курсу Московського державного інституту міжнародних відносин (університету) МЗС Росії

Слід зауважити, що поставлене завдання не з легких. З одного боку, тероризм як підстава для утворення окремого напрямку в кримінології, не має певного кримінально-правового за міжнародним правом «статусу». З іншого боку, саме «терористична» специфікація науки кримінології, яка передбачається у якості причинності виникнення тероризму і визначення поняття цього міжнародного злочину, підлягає доведенню і формуванню. Але якраз симбіоз становлення цих двох взаємозалежних соціально значущих величин робить можливим затвердження в правовій науці кожної з них.

І це не випадково. Всупереч прийнятому у соціології способу характеристики конфлікту, виходячи з суб'єкта конфлікту та його об'єкта, терористичний конфлікт визначається також і іншою важливою складовою: засобом боротьби, що в ньому застосовується. Соціальний феномен терористичних методів боротьби полягає у тому, що вони визначають, у тому числі і на глобальному рівні, незвичайний асиметричний тип соціальних відносин. Такі методи (зважаючи на їх підступність і жорстокість) роблять співставними можливості протиборчих сторін, які у реальності критичним чином відрізняються за своїм економічним потенціалом. Терористична тактика, отже, вносить радикальні зміни до певних уявлень у суспільстві про право сили, характеристики влади, панування і інші поняття, які визначають структуру і зміст соціального життя у світі. Сам же терористичний метод боротьби (терористичні акти) детермінується політичними умовами і соціально-економічною поляризацією як на національному, так і на міжнародному рівні.

Визнаючи вияв тероризму як крайню форму соціального сигналу, міжнародна кримінологія тероризму поряд з традиційними задачами покликана створювати науково-дослідницькі можливості для визначення умов соціального консенсусу у міжнародному суспільстві і опрацювання міжнародних кримінально-правових механізмів забезпечення цього процесу.

За визначенням саме в межах міжнародної кримінології тероризму з'ясовуються складові системної кризи, які викликали до життя терористичні акти, як вкрай асиметричний спосіб протесту. Ці складові відбивають сутність сучасного світоустрою, в основі якого містяться цінності ліберального капіталізму, і пов'язані з полярністю результатів глобальної економіки для соціальних мегагруп, які визначені як сторони глобального терористичного конфлікту.

Звідси вирішення проблеми тероризму слід пов'язувати з новими принципами організації світогосподарства і відповідними міжнародними відносинами. Соціальне походження тероризму вказує на те, що ефективними для здолання цього злочинного явища можуть бути комплексні заходи, в основі яких лежали б політичні рішення і суттєві соціально-економічні зміни, забезпечені відповідним міжнародно-правовим регулюванням.

Викриваючи феномен тероризму, який поєднує його надзвичайну небезпечність і, в той же час, важливу для міжнародного співтовариства роль, міжнародна кримінологія тероризму мусить обґрунтувати необхідність і спонукати до здійснення спеціалізованих фундаментальних досліджень у таких значущих сферах науки, як геоэкономика, геополітика, конфліктологія, соціологія міжнародних відносин, культурологія, військова наука та ін.

Проблема у тому, що криміногенність, криміногенні чинники і фактори тут набувають нових незвичних для кримінології форм і «образів». Кримінологія немов би не помічає (а може й не здатна помічати) їх присутність у міжнародному соціальному житті, не реагує своєю дослідницькою увагою на ці чинники, а отже, міжнародне кримінальне право не отримує адекватних обґрунтувань і рекомендацій щодо змісту міжнародної нормотворчості і кримінально-правового контролю.

Серед сучасних наукових проблем кримінального циклу особливе значення в структурі негативних наслідків глобальних змін мають криміногенні та інші кримінологічно

значимі наслідки глобалізації, які потребують адекватної кримінальної політики і кримінально-правового контролю як нових, так і традиційних форм суспільно небезпечної поведінки [3, с. 10].

Не набули кримінологічного «статусу» і відповідних міжнародних кримінально-правових наслідків такі криміногенно гострі проблеми міжнародного життя як соціально-економічний рівень населення; проблема економічного паразитування квазіекономіки і особливо руйнівної для світового господарства діяльності ринку фінансових спекуляцій; ерозія державницької основи світового облаштування і як наслідок – послаблення можливостей національних урядів в управлінні суспільством, запобіганні злочинності; загроза збереженню самобутності (а, можливо, існуванню) цивілізаційних культур; загроза глобальної кримінальної анархії, а особливо встановлення регулятивності соціального життя на терористичній основі і т. ін.

Окрім цього, поза увагою міжнародно-правового впливу і навіть міжнародної моралі залишається значна кількість чинників, які за концепцією існуючої кримінології аж ніяк не підпадають під визначення кримінологічних. Це передусім стосується умов міжнародної торгівлі, доступу до ринків, оцінок робочої сили, безвізових режимів переміщення та под.

Кримінологічна увага до зазначених вище криміногенних і не криміногенних (на перший погляд) чинників убезпечила б міжнародне кримінальне право від неточностей і хибних норм та положень щодо транснаціональної злочинності і тероризму, що відбивається на ефективності протидії цим злочинам. Особливо це стосується тероризму, оскільки міжнародне антитерористичне право навіть не створює ознак для контролюваності тероризму, а в певному сенсі має контрпродуктивний характер [4, с. 373-407].

Коли йдеться про тероризм, його генезис, причинність та про створення дієвої системи боротьби з ним, то очевидним є те, що навіть рівня специфікації «міжнародна кримінологія» недостатньо для опанування його певною кримінальною політикою і кримінально-правовим контролем.

На відміну від транснаціональної злочинності, яка лише супроводжує інтернаціоналізацію економіки, тероризм зародився на ґрунті міжнародного засобу боротьби, коли склалася і стала очевидною різниця у рівні розвитку регіонів планети з наявністю культурно-цивілізаційного контексту, а також з усвідомленням, що у інший спосіб протиборства здолати цю різницю неможливо.

За межами дії міжнародного права залишається потужний глобальний механізм продукування тероризму, в основі якого лежать міждержавні стосунки, точніше відмінність інтересів держав, груп держав, цивілізаційних об'єднань.

Зміст чинних універсальних антитерористичних інструментів і навіть їхні назви (що націлюють на боротьбу з незаконними актами) зі всією очевидністю вказують на те, що дійсна міжнародна сутність тероризму, яка виражається у глобальному протиборстві соціальних мегагруп, що опинилися на полярно протилежних полюсах цивілізаційного розвитку, залишилась поза увагою кримінології. І це не лише не дивно, але й цілком закономірно: кримінологія, яка функціонує за методологією і в критеріях суспільно небезпечних неправомірних діянь (хай навіть і пролонгованих), відповідним чином і результує міжнародні норми, що зосереджені на придушенні таких діянь (актів).

Отже, кримінологія не виконала повною мірою свою функцію і не помістила в центр уваги міжнародної кримінальної політики дійсний міжнародний злочин тероризм з його складним сукупним суб'єктом і підґрунтям соціального конфлікту глобального характеру.

Зважаючи на таку глобальність і виключну неординарність міжнародного злочину тероризм, його подальше вивчення (що вкрай важливо) слід організувати, щонайменше, в рамках спеціалізованого напрямку кримінології – міжнародної кримінології тероризму.

В силу багатоаспектності, багаторівневості і глобальної масштабності міжнародного злочину тероризм, чинників його особливого характеру чимало. Але серед них слід виділити такі, що беззаперечно вказують на потребу у принципово відмінних від загальноприйнятих кримінологічних методів і підходів, які б не лише визначали антикримінальну і антитерористичну політику, а й обґрунтовували необхідність її трансформації до рівня геостратегії, яка передбачає політичні й соціально-економічні рішення з метою переоблаштування світової системи.

Звідси витікає потреба у формуванні особливого іншого змісту кримінології (кримінологічного напрямку), який передбачає відпрацювання новітніх «глобалізаційних» методів дослідження феномену тероризму. Тобто таких, що здійснюються у наукових категоріях, які охоплюють світові проблеми. Інша її відмінність полягає у «внутрішньому» розташуванні методології наук, суміжних з науками кримінального циклу (геоекономіки, геополітики, соціології міжнародних відносин, культурології та ін.) образно кажучи, всередині системи науки кримінології.

Тобто, взаємовідносини між кримінологією і зазначеними науками за схемою «замовник – підрядник – субпідрядник» в рамках міжнародної кримінології тероризму вже не можуть бути результативними, оскільки не дістають мобільності, цілеспрямованості і предметності її (схеми) дії. Це аж ніяк не вказує на ознаки поглинання кримінологією суміжних наук. Якраз навпаки, в кримінології антитерористичної спрямованості такі науки набувають нової політичної і соціальної значущості, актуального «звучання». Планетарна загроза, що йде від тероризму, в даному випадку вказує на потребу у перебудові наукових пріоритетів, висуваючи колишнього «замовника» на роль координатора і не посягаючи ні в якому разі на авторитет і унікальну у пізнанні тероризму роль кожної окремої науки.

Аналіз основ генезису тероризму, нормотворчої та правозастосовної практики боротьби з ним дають підстави стверджувати, що навколо проблеми пізнання тероризму утворюється низка специфічних методів дослідження сутності цього міжнародного злочину, причин його виникнення і ескалації та шляхів усунення з міжнародного життя.

Оскільки в основному лише за допомогою цих методів і підходів відкривається можливість дати адекватну оцінку тероризму, сформулювати його визначення і створити підґрунтя для відповідної міжнародної соціальної політики, кримінального контролю, а також міжнародної нормотворчої і правозастосовної діяльності, є смисл виділити і об'єднати їх у форматі окремого напрямку кримінології – міжнародної кримінології тероризму.

Зосереджуючи у рамках такого науково-теоретичного структурування відповідні напрацювання і аналізи, це дозволить усунути розпорошення антитерористичних зусиль по чисельних галузях і напрямках як правової, так і суміжних з нею наук і конструювати їх навколо пізнання і усунення глобального терористичного конфлікту, який є вираженням суті тероризму.

Не випадково кримінологічну основу пізнання тероризму й утворює конфліктологічний метод. Він базується на ґрунтовних положеннях теорії конфлікту, передусім тих, що розкривають його конструктивну складову, і дає ключ до визначення тероризму як протистояння соціальних груп, що базується на відмінності їх корінних інтересів. Конструкція такого глобального терористичного конфлікту відкриває можливість адекватної міжнародно-правової оцінки складових тероризму, кваліфікованих у праві як елементи складу міжнародного злочину тероризм.

Тим самим, утворюється підґрунтя для формування загального планетарного інтересу до глобального консенсусу, що знаходить міжнародно-правовий розвиток у спорідненому з конфліктологічним методом – методі що базується на оцінці сукупного суб'єкта складу тероризму як злочину за міжнародним правом.

Метод оцінки тероризму, що виходить з кваліфікації сукупного суб'єкта складу його злочину, є ключовим міжнародно-правовим методом міжнародної кримінології тероризму. Він відкриває можливість пізнання юридичної характеристики цього злочину та механізму міжнародно-правового регулювання боротьби з ним. Це утворює об'єктивний базис для формування міжнародного антитерористичного права як міжсистемної галузі міжнародного права.

Через конструкцію сукупного суб'єкта, уособлену протиборчою взаємодією його складових, утворюється основа для їх обоюдної криміналізації у рамках єдиного складу злочину тероризму.

Це сприяє формуванню спільного інтересу до здолання тероризму і усунення його чинників, а також створює ситуацію правового стримування (на кшталт ядерного) тероризму. Зростання впливовості фактору міжнародно-правового стримування тероризму через конструкцію сукупного суб'єкта складу злочину відбуватиметься споріднено із зростанням технологічних можливостей ведення збройної боротьби і надає методу перспективи і дієвості у науково-теоретичному полі кримінологічних оцінок тероризму.

Пізнання ж тероризму з точки зору основ ведення збройної боротьби стає об'єктивною реальністю завдяки кримінологічному методу терористичної асиметрії. Метод виходить із опрацьованої автором теорії терористичної асиметрії [5, с. 23-64], яка розкриває передусім феномен асиметричності терористичного акту. Як основний метод боротьби терористичні акти надають їй крайньої іррегулярності (тобто, значною мірою нівелюють воєнно-економічну і технологічну перевагу противника), а також абсолютної ворожості і тотальності, оголюючи при цьому незворотні механізми системної кризи світоустрою і ставлячи під сумнів його економічну і соціальну життєздатність.

Метод терористичної асиметрії відкриває шлях для оцінки рівних можливостей протиборчих у тероризмі сторін, а від нього – основу для формування спільного інтересу до мирного розв'язання мегасоціального конфлікту. Іншими словами, цей ексклюзивний і притаманний лише міжнародній кримінології тероризму метод закладає основи утворення механізму політичного стримування ескалації тероризму і, відповідно, складових глобальної кризи, які він віддзеркалює.

Метод воєнізованої оцінки тероризму також красномовно підтверджує «претензії» міжнародної кримінології тероризму на статус окремого напрямку у системі наук кримінального циклу. Тероризм потерпає змін у певних аспектах, серед яких найзначнішим є його воєнізація, яка відбувається, з одного боку, через взаємну асиміляцію терористичних і воєнних методів збройної боротьби. З іншого – тероризм частково опановує бойові методи дій, що притаманні повстансько-партизанській тактиці. Кумулятивний ефект від такого гримучого симбіозу виражається в тому, що терористичні акти, базуючись на ґрунті повстансько-партизанської тактики, набувають кваліфікованого апофеозного характеру. Це якоюсь мірою матеріалізує терористичну боротьбу, надає їй ознак і відчуття спорідненості з традиційними національно-визвольними рухами. Але, в той же час, це утворює додаткові (значні) кримінологічні можливості для проникнення в терористичні механізми з метою вивчення тероризму і організації кримінально-правового контролю за ним. Зокрема, «воєнізований» метод оцінки тероризму як різновиду збройного конфлікту, утворює підстави для стримуючого впливу на тероризм в категоріях міжнародного гуманітарного права і міжнародного права збройних конфліктів.

Нарешті, метод оцінки тероризму як самодостатнього соціально-правового злочинного явища надає міжнародній кримінології тероризму того ж самого сприйняття як самодостатнього напрямку у кримінологічній науці. На відміну від транснаціональної злочинності, яка є складовою світового соціуму, тероризм, породжений міжнародним життям, його соціально-економічними факторами у процесі глобалізації, став самодостат-

ньою міжнародною силою, що претендує на регулятивну відносно світового соціуму функцію.

Тобто, тероризм прямо впливає і претендує на те, щоб визначати відносини держав і інших акторів міжнародного життя. З кримінальної проблеми, наслідку міжнародних соціальних і економічних відносин, він перетворюється в регулятор (причину), який змушує на даному етапі глобалізації до перегляду цих відносин.

Кримінологічний метод, що розглядається, віднесено до категорії притаманних лише міжнародній кримінології тероризму передусім тому, що він утворює можливості застергти урядові сили, їх правозастосовчу і воєнну систему від спокуси діяти традиційними антикримінальними способами. Зокрема, безперспективним видається шлях пожорсточення правових положень, насамперед національного законодавства. Найзначніша упереджувальна функція методу полягає в тому, що він допомагає через кримінологічну науку усвідомити іншу небезпеку – становлення на шлях адекватних з терористами, тобто, позапозаправових дій.

Зазначені й деякі інші специфічні кримінологічні методи базуються на загальних методах пізнання міжнародної злочинності у відповідності з певними міжнародними науками (геополітика, геоекономіка, соціологія міжнародних відносин та ін.), які лежать в їх основі. Якщо вважати кримінологію певною науковою системою, ці методи утворюють основний зміст підсистеми окремого наукового напрямку цієї кримінально-правової науки – міжнародної кримінології тероризму. Зазначені методи діють у корелятивному зв'язку, як і соціально-правові фактори, на яких вони базуються.

Особливість методологічної основи даного наукового напрямку кримінології насамперед полягає у тому, що він заперечує абсолютну аномальність тероризму. Втім, констатує жорстокість і бузувірство, що супроводжує глобальний терористичний конфлікт, він відкриває конструктив цього явища, об'єктивність міжнародних політичних і соціально-економічних умов його виникнення, відповідність їх крайній жорстокості, дегуманізації і тій соціальній асиметрії і поляризації, що продукується глобалізацією світогосподарства.

Також глибоко специфічним є предмет міжнародної кримінології тероризму. Викладений вище і інший дослідницький матеріал, показує, що тероризм як предмет кримінологічної науки, постає у форматі двох складових. Однією з них є, власне, терористичні методи дій, тобто терористичні акти. Іншою складовою є економічні й соціально-культурні фактори, що спричинили світову кризу, які для потреб кримінології можуть бути з певною умовністю визначені як криміногенні чинники глобалізації.

Така характеристика предмету дослідження міжнародної кримінології тероризму відповідає міжнародно-правовій кваліфікації складу міжнародного злочину тероризму і цілком диференціюється з визначенням його поняття.

Особливість такого предмету кримінологічної науки полягає у нерозривному, але протиборчому взаємозв'язку його складових. Причому ця протиборча взаємодія відбувається всередині предмету. Зазначені ж як його складова криміногенні чинники глобалізації надають криміногенного впливу не на тероризм (як підсумковий міжнародний злочин), а на терористичну діяльність у розумінні її як діяльності з організації і проведення терористичних актів. Що стосується тероризму як такого, то зазначені криміногенні чинники вкупі з терористичною діяльністю (через протиборчу взаємодію) утворюють цей міжнародний злочин.

Подібна внутрішньопредметна протиборча взаємодія зазначених його складових дає підстави для постановки питання про доцільність формування внутрішнього у рамках окремого напрямку міжнародної кримінології тероризму, наукового інструментарію.

Цей інструментарій визначається вже відомими науками і науковими галузями, які вище наводились: геополітикою, геоеконімікою, соціологією міжнародних відносин, культурологією, конфліктологією, військовою наукою та ін. Але для потреб зазначеного предмету дослідження, виходячи із його складної структури, науковий інструментарій, що формується на базі названих та інших наук, повинен носити також внутрішній характер. Тобто, продуктивно у антитерористичній сфері ці науки працюватимуть, якщо криміногенні чинники глобалізації вони розглядатимуть не як зовнішні чинники тероризму, але як елемент складу цього міжнародного злочину. Чинниками ж вони залишаються лише для терористичної діяльності.

Відповідно до цього виникає доцільність і антитерористичної специфікації цих наук шляхом виокремлення спеціалізованих напрямів. Власне кажучи, блок таких спеціалізованих для потреб дослідження тероризму і виокремлених в рамках «своїх» наук наукових напрямів, і утворює науковий інструментарій міжнародної кримінології тероризму.

Список літератури

1. Антипенко В.Ф. Современный терроризм: состояние и возможность его упреждения (криминологическое исследование). – К., 1998. – 190 с. Антипенко В.Ф. Борьба с современным терроризмом. Международно-правовые подходы. К.: Юнона-М, 2002. – 723 с. Антипенко В.Ф. Теории мирового развития и антитеррористическое право. Логика сопрягаемости. – К., 2007. – 440 с.; Антипенко В.Ф. Оптимізація антитерористичної системи держави в умовах міжнародної і регіональної інтеграції. – К., 2008. – 406 с.
2. Антипенко В.Ф. Теории мирового развития и антитеррористическое право. Логика сопрягаемости. – К., 2007. – 440 с.
3. Лунеев В.В. Эпоха глобализации и преступность. – М.: Норма, 2007. – 272 с.
4. Антипенко В.Ф. Борьба с современным терроризмом. Международно-правовые подходы. К.: Юнона-М, 2002. 723 с.
5. Антипенко В.Ф. Оптимізація антитерористичної системи держави в умовах міжнародної і регіональної інтеграції. – К., 2007. – 406 с.